

Depopulacija Ličko-senjske županije

Kostelac, Leo

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:342145>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Leo Kostelac

Depopulacija Ličko-senjske županije

Prvostupnički rad

Mentor: doc. dr. sc. Ksenija Bašić

Ocjena: _____

Potpis: _____

Zagreb, 2020. godina

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Prvostupnički rad

Depopulacija Ličko-senjske županije

Leo Kostelac

Izvadak: U ovom radu prikazat će se uzroci, intenzitet i posljedice depopulacije Ličko-senjske županije. Depopulacija je pojam kojim se označava negativno demografsko kretanje uzrokovano većom smrtnošću od rodosti i/ili većom emigracijom od imigracije. Proces depopulacije u Ličko-senjskoj županiji pojavio se ranije nego u ostalim dijelovima Hrvatske, početkom 20. stoljeća (vrhunac broja stanovnika Ličko-senjska imala je 1900. godine, a od tada on konstantno opada) te je posljedica međusobnog utjecaja društveno-ekonomskih i fizičko-geografskih značajki tog kraja. Emigracija koja je bila prisutna kroz cijelo 20. stoljeće bila je popraćena s tri rata, čija će se uloga u depopulaciji ovog područja također istražiti. Važan element depopulacije je i nepovoljan razmještaj stanovništva, odnosno činjenica da u Ličko-senjskoj ne postoji hijerarhijski jači centar u urbanom sustavu koji bi privlačio stanovništvo. Gospić kao sjedište županije nema dovoljno razvijen stupanj centraliteta te se može smatrati tek subregionalnim središtem.

20 stranica, 8 grafičkih priloga, 2 tablica, 19 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: depopulacija, Ličko-senjska županija, demogeografija, demografsko izumiranje

Voditelj: doc. dr. sc. Ksenija Bašić

Tema prihvaćena: 14. 2. 2020.

Datum obrane: 30. 9. 2020.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Undergraduate Thesis

Depopulation of Lika-Senj County

Leo Kostelac

Abstract: In this paper the cause, intensity and consequences of depopulation in Lika-Senj County will be shown. Depopulation is a term used to denote the negative demographic trends caused by higher mortality than birth rate and / or higher emigration than immigration. The process of depopulation in Lika-Senj County emerged earlier than in other parts of Croatia, at the beginning of the 20th century (the peak of population in Lika-Senj County was in 1900 and since then the number has been constantly declining) and that is the consequence of the mutual influence of socio-economic and physical- geographical features of the area. Emigration that was present throughout 20th century was accompanied by the three wars whose role in depopulation of this area will also be investigated. An important element of depopulation is also unfavourable distribution of the population and the fact that there is no hierarchically stronger centre in the urban system that would attract the population. Gospić as the county headquarter does not have a sufficiently developed degree of centrality so it can only be considered as a subregional headquarter.

21 pages, 8 figures, 2 tables, 19 references; original in Croatian

Keywords: depopulation, Lika-Senj County, demogeography, demographic extinction

Supervisor: Ksenija Bašić, PhD, Assistant Professor

Undergraduate Thesis title accepted: 14/02/2020

Undergraduate Thesis defense: 30/09/2020

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. GEOGRAFSKE ZNAČAJKE.....	3
2.1. GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ.....	3
2.2. FIZIČKO-GEOGRAFSKE ZNAČAJKE.....	3
3. PROSTORNI RAZMJEŠTAJ STANOVNIŠTVA.....	5
4. POVIJESNI ASPEKT DEPOPULACIJE	8
5. PRIRODNO I PROSTORNO KRETANJE STANOVNIŠTVA.....	12
6. MOGUĆA RJEŠENJA PROBLEMA I PROJEKCIJA BUDUĆEG KRETANJA ..	16
7. ZAKLJUČAK.....	18
8. LITERATURA	19
9. IZVORI.....	20

1. UVOD

Ličko-senjska županija nalazi se u Gorskoj Hrvatskoj, sjeverno od Zadarske županije, zapadno od Bosne i Hercegovine, jugozapadno od Karlovačke županije te jugoistočno od Primorsko-goranske županije. Prema popisu stanovništva 2011. godine (DZS, 2013) Ličko-senjska županija imala je 50 927 stanovnika na 5 350,5 km², što ju čini istovremeno najmanje naseljenom i najvećoj prema površini. Gustoća naseljenosti 2011. godine iznosila je 9,5 stan./km², što je znatno manje od prosjeka Republike Hrvatske, koji je tad bio 78,1 stan./km².

Administrativno pod Ličko-senjsku županiju pripadaju četiri grada i osam općina, a to su gradovi: Gospić, Novalja, Otočac i Senj te općine: Brinje, Donji Lapac, Karlobag, Lovinac, Perušić, Plitvička jezera, Udbina i Vrhovine. Sjedište Ličko-senjske županije nalazi se u Gradu Gospiću.

Predmet rada jest depopulacija Ličko-senjske županije, koja traje još od početka 20. stoljeća. „Depopulacija (lat. *depopulatio*: pustošenje, pohara), smanjivanje ukupnoga broja stanovnika nekog područja ili države uvjetovano bilo prirodnim padom stanovništva (suvišak umrlih nad brojem rođenih) ili negativnim migracijskim saldom (više iseljenih nego useljenih stanovnika u određenom području)“ (Hrvatska enciklopedija, 2020). U radu će se analizirati geografske značajke Ličko-senjske županije, prostorni razmještaj stanovništva, kretanje stanovništva, tj. prirodno i migracijsko, zatim na kraju moguća rješenja problema te projekcija budućeg kretanja. U radu će se koristiti postojeća literatura, demografski podaci Državnog zavoda za statistiku te različite karte izrađene prema dostupnim podacima uz pomoć ArcGIS softwarea. Pod Ličko-senjsku županiju, a samim time i pod prostorni obuhvat istraživanja ovog rada osim Like pripadaju i sjeverni dio otoka Paga, kao i Velebitsko priobalje od Senja do Karlobaga, dok južni dio Like (Općina Gračac) pripada Zadarskoj županiji.

Sl. 1. Administrativni ustroj Ličko-senjske županije

Izvor: Registar prostornih jedinica, 2019

2. GEOGRAFSKE ZNAČAJKE

2.1. GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ

Ličko-senjska županija nalazi se u južnom dijelu Gorske Hrvatske. Čine ju povijesna regija Lika (bez južnog gračačkog dijela), Podvelebitsko primorje te sjeverni dio otoka Paga. Sjeverozapadno od županije nalazi se Primorsko-goranska županija, sjeveroistočno Karlovačka županija, istočno Bosna i Hercegovina, a južno Zadarska županija. Iako Lika sama po sebi nije društveno-ekonomski značajna, značajna je ipak zbog svog položaja, jer ona čini najuži dio Dinarskog gorja te samim time i najkraću vezu između Panonske nizine i Jadranskog mora, odnosno između kontinentalne i primorske Hrvatske. Tako kroz županiju prolaze državna cesta D1 od Zagreba do Splita, autocesta A1, također od Zagreba prema Dalmaciji te željeznica od Zagreba do Splita s odvojcima za Zadar i Šibenik. Kroz dio povijesti Lika je bila i bitno pogranično područje između Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva pa su tako Turci Osmanlije, a kasnije Austrijanci tu naseljavali vlaško stanovništvo kako bi im služili kao graničari u slučaju rata. Sami lički dio Ličko-senjske županije može se još podijeliti na Gacku, Krbavu, Srednju Liku i Ličko Pounje.

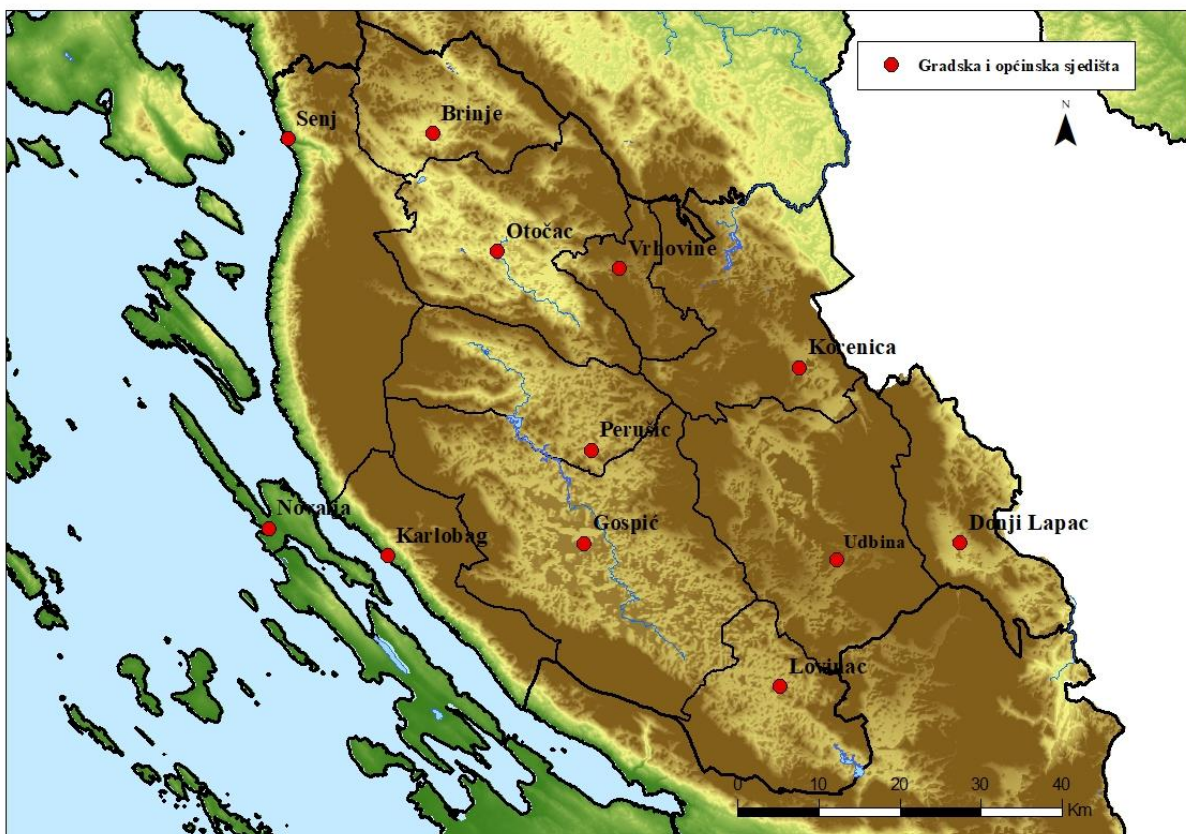
2.2. FIZIČKO-GEOGRAFSKE ZNAČAJKE

Većina Ličko-senjske županije pripada pod Gorsku Hrvatsku, koju karakteriziraju velika polja u kršu okružena planinskim lancima. Najveći planinski lanac u Ličko-senjskoj županiji čini Velebit, a osim njega tu se nalaze Velika i Mala Kapela te Lička Plješivica. Najveća krška polja su Ličko, Gacko i Krbavsko. Osim gorsko-planinskog dijela u županiji se nalazi i Podvelebitsko primorje, poznato i kao Podgora, a koje se može podijeliti na Senjsko i Karlobaško primorje. Najmanji dio Ličko-senjske županije čini sjeverni dio otoka Paga, ali je on značajan za županiju zbog svoje razvijenosti, primarno zbog turizma, koji je osim tamo značajno valoriziran još jedino u Plitvičkim jezerima. Jednu od značajki Ličko-senjske županije čine i rijeke ponornice, a one su: Gacka, Krbava, Korenica, Lika i Otuča; osim njih kroz županiju protječe i rijeka Una. U Ličko-senjskoj županiji nalazi se i desetak vrhova s preko 1500 metara nadmorske visine, a najviši je velebitski Vaganski vrh, nadmorske visine 1757 m (Veliki atlas Hrvatske, 2012).

Klima u županiji je uglavnom kontinentalna, to jest umjereno topla vlažna klima s toplim ljetom (Cfb) na kopnenom dijelu županije, a umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetima (Cfa) na obali i otocima, a na vrhovima planina se nalazi snježno-šumska klima (Df). Srednja

siječanska temperatura naglo opada od morske obale prema Velebitu i Velikoj Kapeli. Dio zaravni i polja ima srednju siječansku temperaturu od -2°C , a planine -5°C . U srpnju u zaravnima srednja temperatura iznosi 18°C , dok najviši planinski dijelovi imaju temperaturu od 13°C . Godišnje količine padalina iznose oko 1000 mm na obali i poljima u kršu te od tamo prema planinskim vrhovima raste do preko 2500 mm. Što se vjetrova tiče, čitavo podvelebitsko područje poznato je po najjačim udarima bure u cijeloj Hrvatskoj, gdje brzina vjetra u iznimnim situacijama može dosežati i do 200 km/h (DHMZ, 2020).

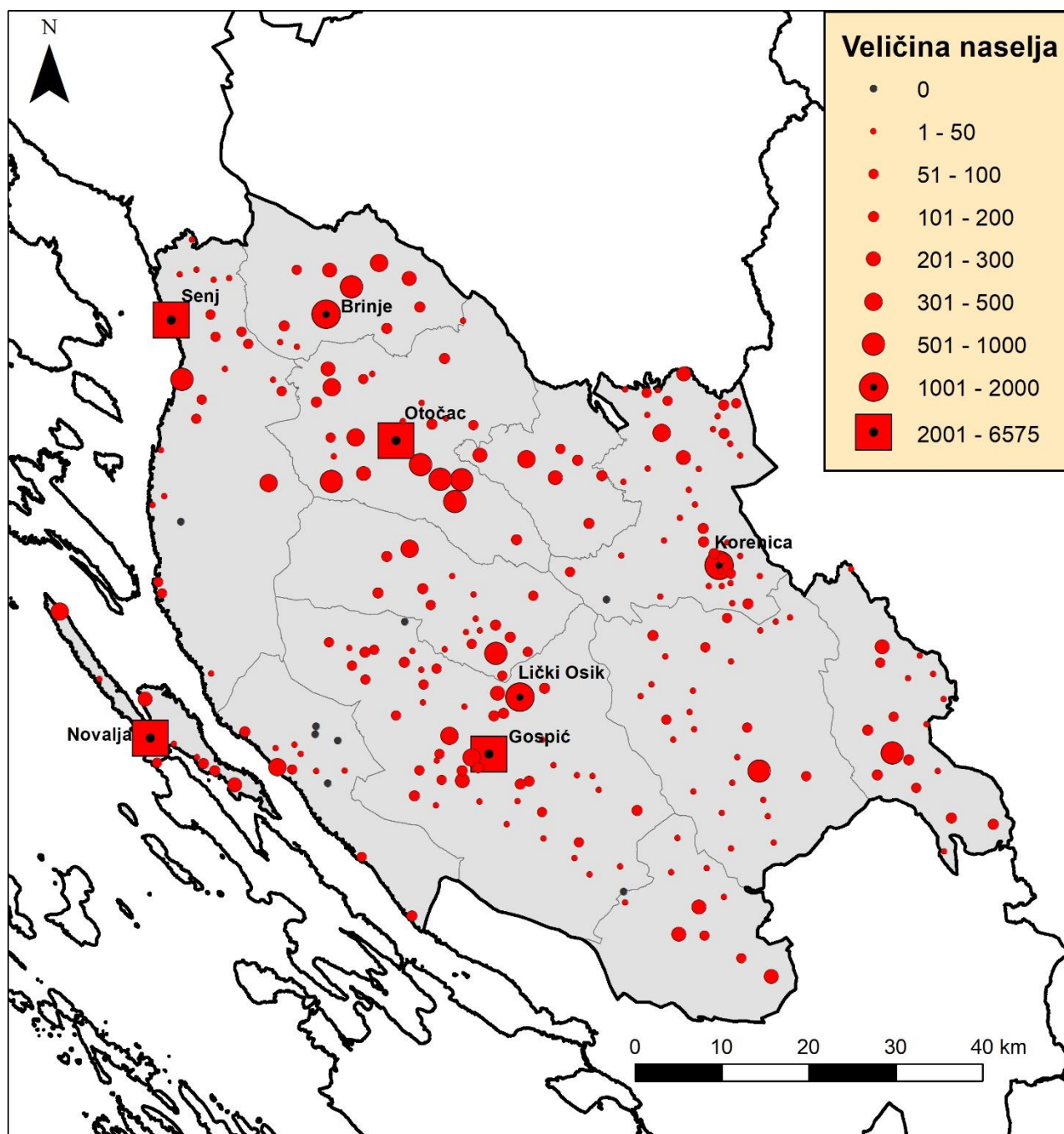
Što se vegetacije tiče, u poljima u kršu većinom prevladavaju oranice i travnjaci, a u okolnim planinama rastu šume bukve, ili bukve i jele, dok u nižim brdima rastu hrastove i grabove šume, osim njih ima i nešto šume hrasta medunca. Šume zauzimaju sveukupno oko 40% površine županije (HAOP, 2020).

Sl. 2. Fizička karta Ličko-senjske županije

Izvor: Registar prostornih jedinica, 2019

3. PROSTORNI RAZMJETAJ STANOVNIŠTVA

Sl. 3. Prostorni razmještaj stanovništva Ličko-senjske županije 2011. godine

Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; Registar prostornih jedinica, 2019

U Ličko-senjskoj županiji postoji 252 naselja, od kojih je naseljeno 244, odnosno 96.8 %. Na Sl. 3. vidljiv je njihov prostorni razmještaj. Očito je kako ne postoji izraženija osovina naseljenosti nego je ona raspoređena disperzno u prostoru što se upravo smatra i jednim od značajnijih uzroka depopulacije istraživanog prostora. Nadalje, ne postoji centar s dovoljno jakim stupnjem centraliteta koji bi svojim industrijskim, uslužnim i drugim tipovima djelatnosti

privlačio okolno stanovništvo. Postojeća najveća naselja (Gospić, Otočac, Senj) nemaju dovoljnu snagu niti privlačne elemente koji bi doveli do migracije stanovništva u njih, pogotovo kad se u obzir uzme i činjenica o blizini većih i razvijenijih gradova izvan same županije (Rijeka, Zadar, Zagreb).

Najveća naseljenost u samoj županiji jest u njezinim najvećim krškim poljima, Ličkom (Gospić s okolicom), Gackom (Otočac s okolicom) i Krbavskom (Udbina) te na obali uz grad Senj i na dijelu Paga (Novalja). Planinski grebeni Velebita, Ličke Plješivice i ostalih planina iznimno su rijetko naseljeni. Također, i primorski dio županije, poznat pod nazivom Podvelebitsko primorje istih je obilježja.

Budući da je Gospić upravno sjedište županije, te njezin najveći i najvažniji grad, potrebno je i o njemu samome istaknuti određene činjenice. Samo naselje Gospić 2011. imalo je 6 561 stanovnika, a jedinica lokalne samouprave kojoj je on središte (Grad Gospić) 12 729. Grad je nastao kao krajiški centar u 18. stoljeću (upravno sjedište iz Karlobaga premješteno je u Gospić 1733. god.), a razvoj mu je bio potaknut između ostalog i činjenicom da se nalazio na raskrižju važnijih cestovnih puteva tog doba, pa i na trasi željeznice (Lička pruga izgrađena 1925. godine). Ipak, činjenica koja je utjecala na to da se grad značajnije ne razvije jest to da važniji cestovni pravci (od 1970-ih) iz Središnje Hrvatske prema srednjem Jadranu zaobilaze Gospić (Plitvice – Korenica – Udbina). Isto se odnosi na Unsku prugu koja je tada bila najbrža željeznička veza između Zagreba i Splita, a koja dijelom prolazi kroz teritorij današnje Bosne i Hercegovine (što tada nije predstavljao problem jer su obje države bile u sastavu Jugoslavije)

Tab. 1. Naselja i stanovništvo Ličko-senjske županije 2011. godine

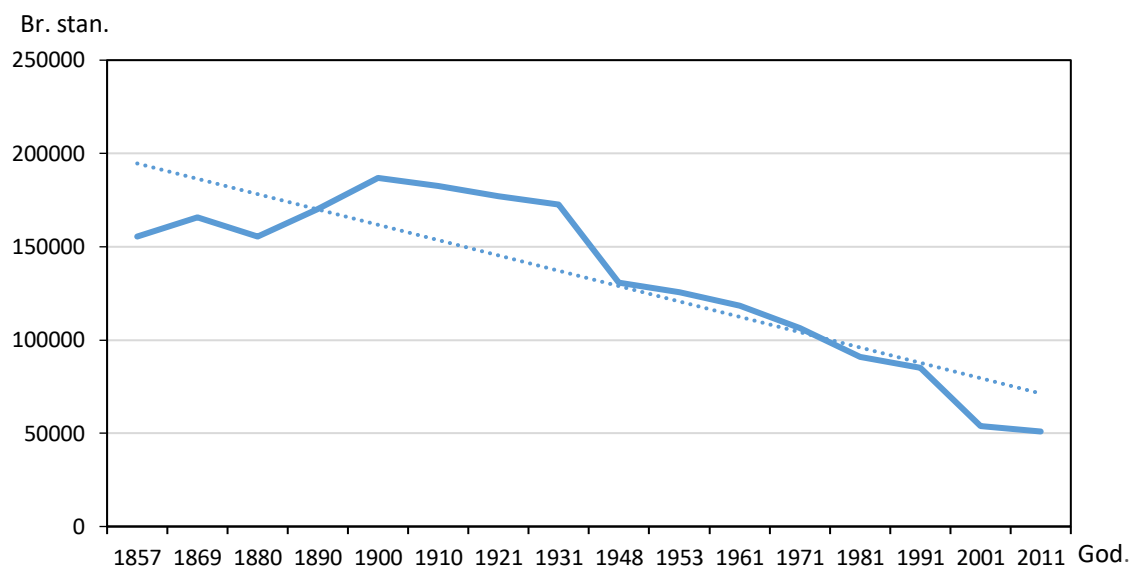
Skupina naselja	Broj naselja	% naselja	Kumulativno	Broj stanovnika	% stanovnika	Kumulativno2
Bez stanovnika	8	3.2	3.2	0	0.0	0
0 - 50	108	42.9	46.0	2352	4.6	4.6
51 - 100	49	19.4	65.5	3693	7.3	11.9
101 - 200	43	17.1	82.5	5852	11.5	23.4
201 - 300	16	6.3	88.9	3946	7.7	31.1
301 - 500	11	4.4	93.3	4465	8.8	39.9
501 - 1000	10	4.0	97.2	7114	14.0	53.8
1001 - 2000	3	1.2	98.4	5159	10.1	64.0
2001 - 6575	4	1.6	100.0	18346	36.0	100.0
	252	100.0		50927	100.0	

Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013

Tab. 1. prikazuje strukturu naselja županije prema njihovoj veličini. Već na prvi pogled očito je kako je ona izrazito nepovoljna i ne pruža prikladne uvjete za razvoj u gospodarskom, demografskom i svakom drugom smislu. Nažalost, izvjesno je kako manjim naseljima udaljenijima od većih centara županije u bliskoj budućnosti slijedi izumiranje, odnosno njihov potpuni nestanak. U Ličko-senjskoj županiji udio naselja bez stanovnika veći je od istog podatka za cijelu Hrvatsku (u Hrvatskoj je 150 naselja bez stanovnika, odnosno 2,2 %). Najbrojnija skupina naselja jesu ona patuljasta i njih je čak 42,9 %, a u njima živi svega 4,6 % stanovnika. Odmah iza njih slijede sitna naselja kojih je 19,4 %, a obuhvaćaju 7,3 % stanovnika. Usporedbom s ranijim popisima vidljivo je kako ova naselja u najvećoj mjeri gube stanovništvo, iz čega se potvrđuje teza o vjerojatnom izumiranju tih naselja u budućnosti. Čak 97,2 % naselja županije ima manje od 1000 stanovnika, odnosno svega sedam naselja ima više od 1000 stanovnika.

Ličko-senjska županija kao dio Gorske Hrvatske u gravitacijskom je smislu podijeljena uglavnom na utjecaj Rijeke na makroregionalnoj razini, dok od regionalnih centara važan utjecaj ima Zadar. Svi navedeni centri smješteni su izvan županije. Gospić kao najjači centar Ličko-senjske županije, bez obzira na status županijskog sjedišta te razvijenost funkcija jednostavno nema potrebnu snagu regionalnog centra. Nije ju imao niti prije Domovinskog rata, a njegove posljedice su postojeće stanje još i pogoršale. Ocjenjivanje sustava središnjih naselja Gorske Hrvatske, posebno ako se centralitet shvati u onom širem značenju ukupne važnosti u odnosu na cijelu Hrvatsku, ukazuje da za tu površinom veliku i rijetko naseljenu regiju gotovo treba kreirati vlastite kriterije. Uzimajući u obzir uvjete centraliteta postavljene za sva naselja, čini se da je ljestvica postavljena previsoko ne samo za Gospić, već i za ostala najveća naselja Ličko-senjske županije, ali i Gorske Hrvatske. Slabiji subregionalni centri, koji u nedostatku centara višeg reda preuzimaju njihovu ulogu te brojem stanovnika i prema ukupnom gravitacijskom potencijalu među niže su rangiranim u odnosu na ostale regije koje imaju pravilniji sustav. Čak je i priličan broj područnih centara drugih regija, dakle slabije funkcionalno opremljenih naselja prema ukupnom gravitacijskom potencijalu iznad subregionalnih centara (Lukić, 2012). Stoga se nastavak depopulacije u Ličko-senjskoj županiji može očekivati i prema teoriji centralnih naselja.

4. POVIJESNI ASPEKT DEPOPULACIJE

Sl. 4. Kretanje broja stanovnika Ličko-senjske županije u razdoblju 1857.-2011.

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2011.*, 2020.

Suvremeni popisi stanovništva u Hrvatskoj, pa tako i u Ličko-senjskoj županiji provode se od 1857. godine. Na Sl. 4. kretanje broja stanovnika, radi lakšeg uočavanja trenda, prikazano je grafikonom. Nešto detaljnije podatke o kretanju broja stanovnika daje nam Tab. 2. Iz prikazanih podataka jasno je vidljivo kako na promatranom prostoru depopulacija nije novi proces, nego je njezina pojava, što se tiče modernih popisa stanovništva, zabilježena već na Popisu iz 1880. U iduća dva popisa broj stanovnika ponovno raste, odnosno svoj vrhunac dostiže 1900. godine. Od tada pa sve do današnjih dana na svakom popisu stanovništva broj stanovnika u Ličko-senjskoj županiji sve je manji. Pad je bio najizraženiji na poratnim popisima (vrijednost lančanih indeksa iznosi 75,8 na Popisu 1948., odnosno 63 na Popisu 2001.), i to nakon Drugog svjetskog te Domovinskog rata, iz čega je jasno da su oba rata vrlo nepovoljno utjecala na populacijska kretanja. Budući da je proces depopulacije na prostoru županije u kontinuitetu prisutan 120 godina, jasno je da je populacijska osnovica izrazito sužena u odnosu na neka ranija vremena. Tako prema Popisu iz 2011. u Ličko-senjskoj živi svega 32,8 % broja stanovnika u odnosu na prvi moderni popis 1857. U odnosu na vrhunac broja stanovnika (1900. godine) županija danas ima svega 27,3 % stanovnika, odnosno tek nešto više od četvrtine.

Tab. 2. Kretanje broja stanovnika pokazatelji Ličko-senjske županije 1857.-2011. godine

Godina	Br. stan.	Lančani indeks	Bazni indeks (1857.=100)	Prosječna godišnja stopa promjene
1857	155467		100	
1869	165692	106.6	106.6	0.53
1880	155382	93.8	99.9	-0.58
1890	170084	109.5	109.4	0.91
1900	186871	109.9	120.2	0.95
1910	182392	97.6	117.3	-0.24
1921	177055	97.1	113.9	-0.27
1931	172735	97.6	111.1	-0.25
1948	130855	75.8	84.2	-1.62
1953	125677	96.0	80.8	-0.80
1961	118329	94.2	76.1	-0.75
1971	106433	89.9	68.5	-1.05
1981	90836	85.3	58.4	-1.57
1991	85135	93.7	54.8	-0.65
2001	53677	63.0	34.5	-4.51
2011	50927	94.9	32.8	-0.52

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2011., 2020*

Govoreći o depopulaciji na prostornoj razini Republike Hrvatske, ona se može podijeliti u više faza: rana (1869.-1910.), srednja (1910.-1948.) i kasna (1948.-danas) (Nejašmić, 2008.). Jasno, svaka regija ili druga manja prostorna jedinica može imati neka svoja posebna obilježja, odnosno nisu se svugdje svi procesi događali u isto vrijeme jednakim intenzitetom. Govoreći o Ličko-senjskoj županiji, za nju je karakteristična činjenica da ona ne dominira toliko intenzitetom depopulacije koliko prostornim obuhvatom procesa.

Rast broja stanovnika u najranijem razdoblju (do 1900. god.) uzrokovan je visokim stopama nataliteta, dok je stopa mortaliteta pala. To se razdoblje poklapa s prvom fazom demografske tranzicije u Hrvatskoj.

Od 1900. do 1948. broj stanovnika pada za 30 %. U tom razdoblju Gorska Hrvatska, a samim time i Ličko-senjska županija, regija je s najvećom zastupljenošću depopulacije u Hrvatskoj. Zbog toga je i čitav prostor županije označen kao jedna od jezgri depopulacije¹. Kada govorimo o razlozima depopulacije, kao primarni čimbenik ističe se nepovoljna prirodna osnova. Na prostoru županije prevladava krški reljef za kojega je karakteristična oskudica plodnog tla, bezvodica i svekoliki manjak prirodnih resursa, a tek se u manjim dijelovima javlja

¹ Kao kriterij za izdvajanje jezgri depopulacije uzet je udio depopulacijskih naselja od 35 % i više (Nejašmić, 2008.)

fluviokrški i fluvijalni reljef. Uzevši u obzir da je tada većina stanovništva živjela od poljoprivrede, a utjecaj prirodnih čimbenika bio važniji na prostorne procese nego danas, zaključak je da je nepovoljno demografsko kretanje bilo uzrokovano siromašnom prirodnom osnovom koja je poticala na migracije u plodnom zemljom bogatije krajeve (Nejašmić, 2008). Jasno, znatan utjecaj na pad broja stanovnika na kraju razdoblja imao je Drugi svjetski rat. U međupopisnom razdoblju 1931.-1948. broj stanovnika pao je za gotovo 25 %. Spominjući ratne gubitke, valja istaknuti kako se oni ne odnose isključivo na izravna ratna razaranja (poginuli vojnici u borbi) nego i na ostale nedaće koje na određeni prostor rat donosi kao što smanjena rodnost, epidemije (u Lici i na Kordunu 1943. god. izbila je epidemija tifusa od koje je umrlo oko 13 000 osoba) te emigracija uzrokovana ratnim zbivanjima.

Depopulacija nakon 1948. ulazi u završnu fazu, iako je i do tada njezin obuhvat velik (više od 50 % naselja Ličko-senjske županije u razdoblju od prvog modernog popisa do 1948. bilježi pad broja stanovnika). U razdoblju između Drugog svjetskog i Domovinskog rata do punog izražaja dolaze oni društveno-gospodarski procesi (industrijalizacija, urbanizacija, deruralizacija) koji bitno utječu na prostorni razmještaj stanovništva. Gorska Hrvatska, koja uključuje najveći dio Ličko-senjske županije, jedina je hrvatska makroregija koja bilježi pad broja stanovnika. Bez razvijene urbane mreže i jačeg gospodarskog središta (*središta s značajnijim stupnjem centraliteta*) jasno je da se stanovništvo nije moglo zadržati u njenim granicama, nego su ga privlačile funkcije drugih gradova i regija. 1960-ih županija ima najnižu prosječnu stopu rasta nacionalnog dohotka i gospodarski sve više zaostaje za ostatkom Hrvatske (Turk i dr., 2015.) Stoga je i logično i očekivano da je upravo Gorska Hrvatska prostor s najvećim udjelom depopulacijskih naselja u ukupnom broju naselja. U razdoblju 1981.-1991. sve općine Ličko-senjske županije bilježe pad broja stanovnika.

U međupopisnom razdoblju 1991.-2001. Ličko-senjska županija bilježi najveći pad broja stanovnika od svih hrvatskih županija, i to čak 37 %. Uz nepovoljne pokazatelje vitalne statistike i emigracijski karakter regije, jasno je da je najveći utjecaj na gore navedenu činjenicu imao Domovinski rat. Iako je on zahvatio i utjecao na čitav prostor Hrvatske, posebno su zahvaćene one županije koje su barem nekim svojim dijelom bile pod okupacijom, odnosno u središtu ratnih zbivanja. Iz prethodnih je odlomaka vidljivo kako Ličko-senjska više od stoljeća ima negativno populacijsko kretanje (*populacijska regresija*), tako da se nikako ne može ustvrditi kako je rat donio obrat pozitivnih trendova (koji nisu postojali). Naprotiv, može se reći kako je rat došao kao „sol na otvorenu demografsku ranu“. Postavlja se pitanje zašto je upravo Ličko-senjska imala najveći relativni pad broja stanovnika, iako nije bila jedina zahvaćena ratom. Iako su Hrvati 1991. bili najbrojnija nacionalna skupina, značajan udio u stanovništvu

imali su pripadnici srpske nacionalne manjine (36,4 %). Posebice se to odnosi na istočni dio županije uz granicu s BiH, gdje su Srbi činili većinu u nekoliko općina². Nakon što je Hrvatska 1991. godine proglasila svoju neovisnost i odvojila se iz jugoslavenske državne zajednice, velik dio Srba digao je oružanu pobunu protiv hrvatske države te su s područja sa srpskom većinom protjerali većinu građana nesrpske nacionalnosti i osnovali svoju paradržavu „Republiku Srpsku Krajinu“. Nakon brojnih bezuspješnih pregovora Hrvatska je svoja okupirana područja oslobodila u kolovozu 1995. vojno-redarstvenom operacijom Oluja. Iako su građani srpske nacionalnosti pozvani da ne napuštaju Hrvatsku³, oni su to svojevrijem i organizirano učinili. Upravo je zbog toga vidljiv značajan pad broja stanovnika na Popisu iz 2001., posebice Srba, koji su tada činili 11,5 % od ukupnog broja stanovnika županije. Ovu tezu potvrđuje činjenica da su najveći gubitak stanovništva imale one općine sa najbrojnijom srpskom nacionalnom manjinom (Turk i dr., 2015).

² Općine Ličko-senjske županije u kojima su Srbi većina prema Popisu iz 1991.: Donji Lapac (96.9 %), Plitvička Jezera (67.9 %), Udbina (86.3), Vrhovine (92.8%). Značajnu srpsku nacionalnu manjinu imali su i Gospić (36.2 %), Otočac (27.7 %) i Lovinac (41.3 %)

³ Proglas Predsjednika Republike Hrvatske Dr. Franje Tuđmana hrvatskim građanima srpske nacionalnosti s okupiranih područja Knina, Gračaca, Lapca, Korenice, Slunja, Gline, Dvora i Petrinje: „... Pozivam hrvatske građane srpske nacionalnosti, koji nisu aktivno sudjelovali u pobuni, da ostanu kod svojih kuća, i bez bojazni za svoj život i svoju imovinu, dočekaju hrvatsku vlast, uz jamstvo da će im se dati sva građanska prava, i omogućiti izbori za lokalnu samoupravu prema hrvatskom Ustavu...“

5. PRIRODNO I PROSTORNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Sa svakim jačim iseljeničkim valom i demografskim gubicima u Prvom, a osobito u Drugom svjetskom ratu ubrzanije se smanjivao broj živorođenih, ali dugo je vremena ova županija bila visokonatalitetno područje zahvaljujući biološkoj vitalnosti. Naime, sve do 1960-ih Ličko-senjska županija visokonatalitetno je područje. Podaci o dobnom sastavu za 1900. godinu i vitalna statistika oko te godine odnose se na prostorni obuhvat koji je Ličko-senjska županija imala 1992. godine. Između svih činitelja koji su od početka 1960-ih ubrzano oblikovali uvjete za prirodnu depopulaciju daleko prednjači iseljavanje. Znatno smanjivanje stanovništva 1970-ih posljedica je iseljavanja, ne samo u inozemstvo, već i u velike hrvatske gradove, prvenstveno u Zagreb i Rijeku gdje se tada intenzivno razvija prerađivačka industrija. Ličko-senjska županija je tada imala pozitivan prirodni prirast, a od tada ubrzano pada broj živorođenih. Tako od 1973. godine županija ima neprekinuto prirodno smanjenje.

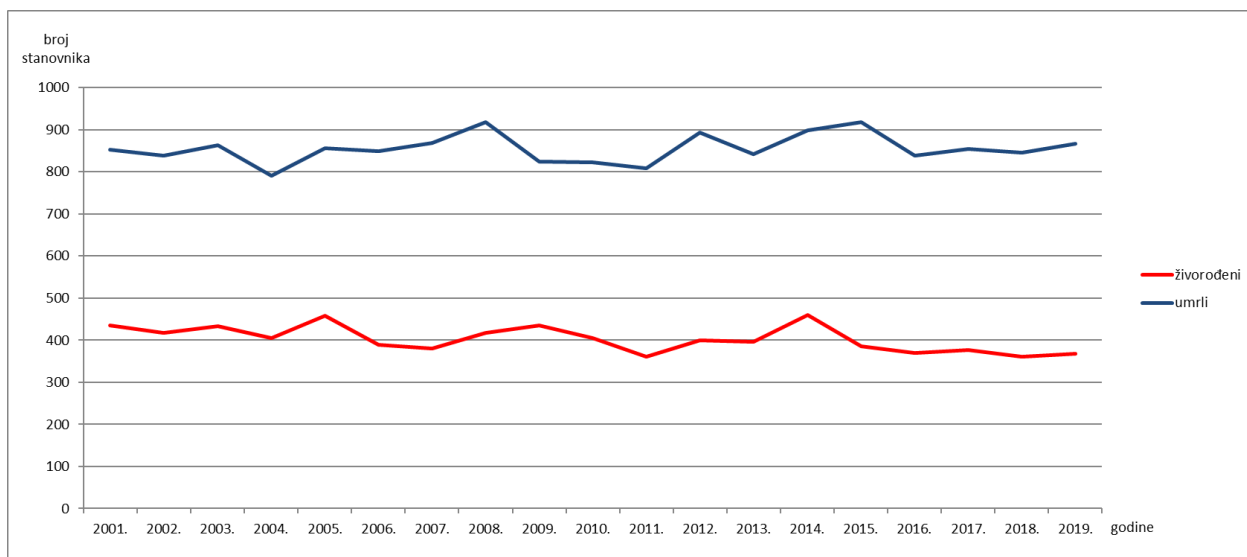
No prirodno je smanjenje ukupnog stalnog stanovništva 1973. i 1974. godine kompenzirano prirodnim prirastom ostvarenim u inozemstvu. Od 1975. godine prirodni prirast ostvaren u inozemstvu nije više mogao kompenzirati prirodno smanjenje u županiji. Činjenicu da se može steći nerealna slika analizom ukupnog stalnog stanovništva, (popisi stanovništva 1971., 1981., 1991. i 2001. godine uključivali su osobe koje stalno žive u inozemstvu kao i u ukupnom broju živorođenih i umrlih od 1971. do 1997. godine, koji je uključivao i djecu osoba na tzv. privremenom radu) pokazuje, uz ostale, i primjer Ličko-senjske županije.

Kao što se od popisa 1971. ukupno stanovništvo sastoji od onog u županiji i od osoba na privremenom radu u inozemstvu s članovima obitelji koji ondje s njima borave, tako se vitalna statistika od 1971. do 1997. godine sastojala od živorođenih i umrlih u županiji i od živorođenih i umrlih u inozemstvu. Definicija ukupnoga stanovništva koja se primjenjuje od 1998. godine u vitalnoj statistici uklanja mogućnost iskazivanja "fiktivnog" prirodnog prirasta (prirasta ostvarenog u inozemstvu) (Akrap, 1999). Na privremeni rad u inozemstvo odlazilo je stanovništvo u srednjoj radnoj i reproduktivnoj dobi, što sasvim drukčije ukazuje na taj razmjerno mali broj i udio. Iseljenici su ondje rađali potomstvo, a s obzirom na dob njihova je smrtnost zanemariva. Istodobno su rađanja i umiranja privremenih iseljenika, kao hrvatskih državljana, upisivana u Hrvatskoj u matice rođenih i umrlih, što pokazuje raščlamba vitalne statistike za ukupno stalno i stanovništvo Ličko-senjske županije od 1971. do 1997. godine. Ako se obuhvati to čitavo razdoblje, u njemu Ličko-senjska županija ima prirodno smanjenje.

O intenzitetu iseljavanja iz Ličko-senjske županije u dvadesetogodišnjem razdoblju (1971.-1991.) dovoljno govori podatak prema kojem je u ukupnom smanjenju stanovništva županije

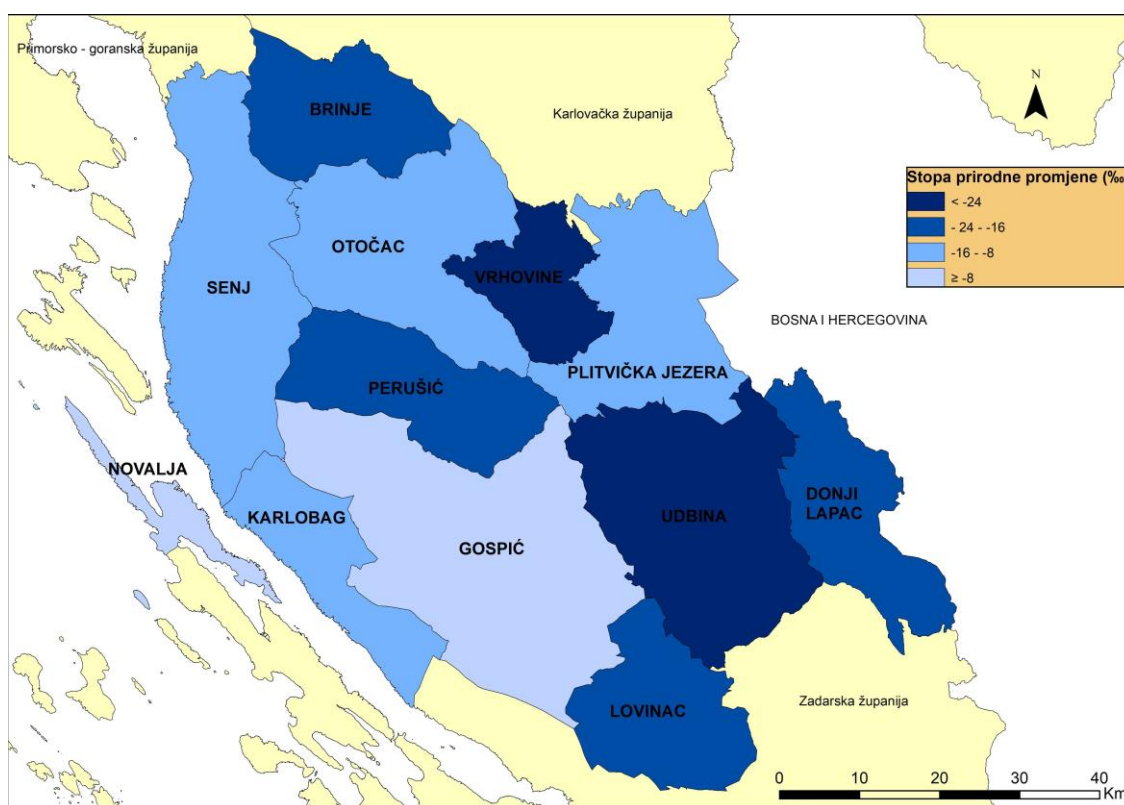
77 % nastalo zbog negativnog salda migracija, a 23 % zbog prirodnog smanjenja (Akrap, 1998). I u međupopisnom razdoblju, tj. od 1991. do 2001. godine županija ponovno, u odnosu na sve ostale, sa smanjenjem od oko 37 % prednjači smanjenjem ukupnoga broja stanovnika. U bitno različitim gospodarskim, društvenim i političkim okolnostima između 1995. i 2000. godine dogodilo se slično što i oko 1700. godine, kada je ovo područje oslobođeno, a Turci Osmanlije su se s dijelom stanovništva povukli na prostor današnje Bosne i Hercegovine. Nakon što je 1995. godine oslobođen okupirani teritorij Ličko-senjske županije i dio stanovništva je tijekom oslobađanja napustio Hrvatsku, na teritorij ove županije, osim starosjedilačkog naselilo se ne tako brojno, ali ipak i novo stanovništvo kao i prije 300 godina. Nakon što je okupirani teritorij (1991.-1995.) županije oslobođen, u nju se naselilo oko 2100 izbjeglica (Hrvata) iz BiH. U istom vremenu, između 1995. i 2000. godine, naseljeno je ondje i 2836 osoba iz drugih hrvatskih županija i 2 429 iz inozemstva, od kojih, kako je ranije navedeno, oko 2100 iz BiH (DZS, 2003).

Sve to ukazuje da je i u mirnodopskim uvjetima iseljavanje iz ove županije jedno od bitnijih demografskih obilježja, odnosno rat je samo radikalizirao iseljavanje. Opravdano se može pretpostaviti da bi iseljavanja bilo i da nije bilo rata, no sasvim sigurno ne tako brojnog kao zbog rata između 1991. i 1995. godine. Demografska analiza pokazuje da se između 1991. i 2001. godine iselilo oko 27 700 osoba, više Srba nego Hrvata. Poslije ratne agresije u ime velikosrpskog državnog projekta i okupacije dijela teritorija županije Hrvati su bili protjerani. Iseljavanja su nastavljena i s neokupiranog teritorija Ličko-senjske županije zbog blizine bojišnice i povremenih napada, ali i zbog velike nezaposlenosti. Nakon operacije Oluja i oslobađanja okupiranog teritorija velika većina srpskog stanovništva, koje to prije nije učinilo napustilo je ovaj teritorij. Nakon 1995. godine nisu se vratili niti svi protjerani Hrvati (Akrap, Gelo, 2009). Zatim, kao što je vidljivo na Sl. 5., između 2001. i 2019. godine broj živorođenih značajno je manji od broja umrlih tijekom cijelog razdoblja i ne pokazuje naznake moguće revitalizacije. Stoga je prirodni pad, kao što je vidljivo na Sl. 6. zahvatio sve gradove i općine u županiji. U povoljnijoj situaciji u odnosu na prosjek županije nalaze se samo Gospić kao županijsko središte te Novalja kao turističko središte, ali niti kod njih nema pozitivnog trenda.

Sl. 5.: Odnos živorođenih i umrlih u Ličko-senjskoj županiji u razdoblju 2001.-2019. godine

Izvor: *Stanovništvo – pregled po županijama, 2020*

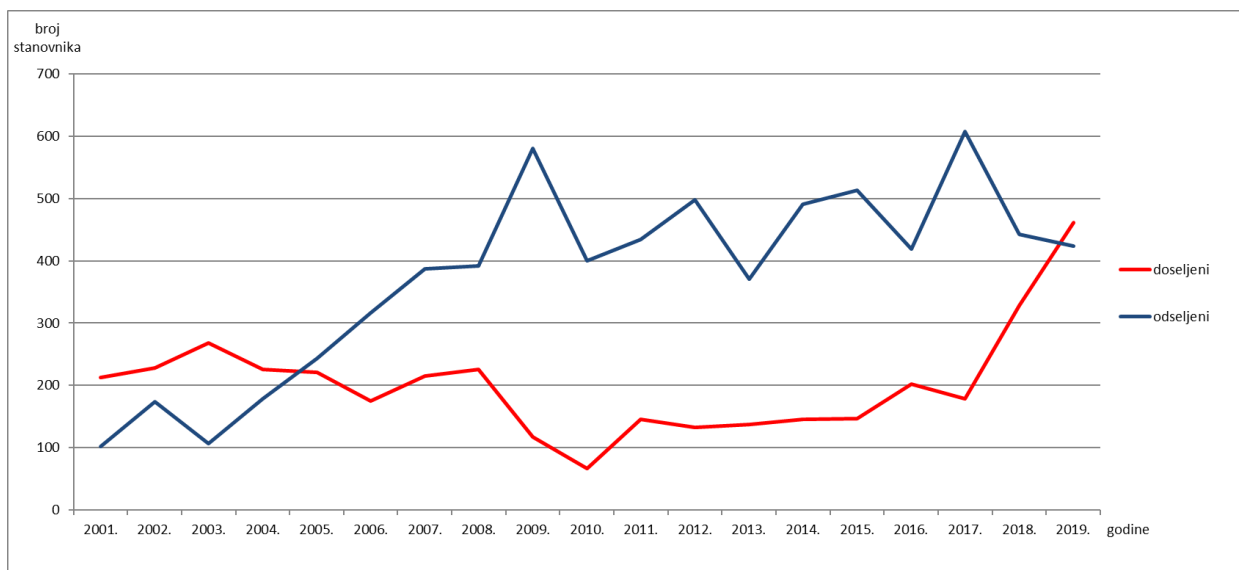

Sl. 6.: Stopa prirodne promjene u Ličko-senjskoj županiji u 2019. godini

Izvor: Registar prostornih jedinica, 2019; *Gradovi u statistici, 2020*

Kada se govori o migracijskom saldu tj. odnosu doseljenih i odseljenih mogu se uočiti određeni trendovi na Sl. 7. Između 2001. i 2004. godine migracijski saldo bio je pozitivan, što

se može objasniti djelomičnim povratkom ljudi nakon završetka rata. Međutim, od 2005. godine bilježi se negativni migracijski saldo, čime se opći negativni demografski trendovi nastavljaju.

Sl. 7.: Odnos doseljenih i odseljenih u Ličko-senjskoj županiji u razdoblju 2001.-2019. godine

Izvor: *Gradovi u statistici*, 2020

6. MOGUĆA RJEŠENJA PROBLEMA I PROJEKCIJA BUDUĆEG KRETANJA

Ključni demografski problem ove županije upravo je depopulacija, ali važno je shvatiti da depopulacija nema utjecaj samo na demografiju nekog prostora. Zanemarivanje demografskog faktora u društveno-ekonomskom razvoju može imati mnoge nepoželjne ekonomske i socijalne posljedice (Wertheimer-Baletić, 1985). Postavlja se pitanje može li se depopulacija spriječiti, ili ako to nije moguće, barem ublažiti. Naime, pojava depopulacije redovito izaziva reagiranje društvene zajednice putem provođenja različitih mjera stimulativne pronatalističke populacijske politike (Nejašmić, 1991.). Naravno, sama ta reakcija ne mora uroditi pozitivnim rješenjem, odnosno neće iz svake pronatalitetne politike proizaći željeni rezultati.

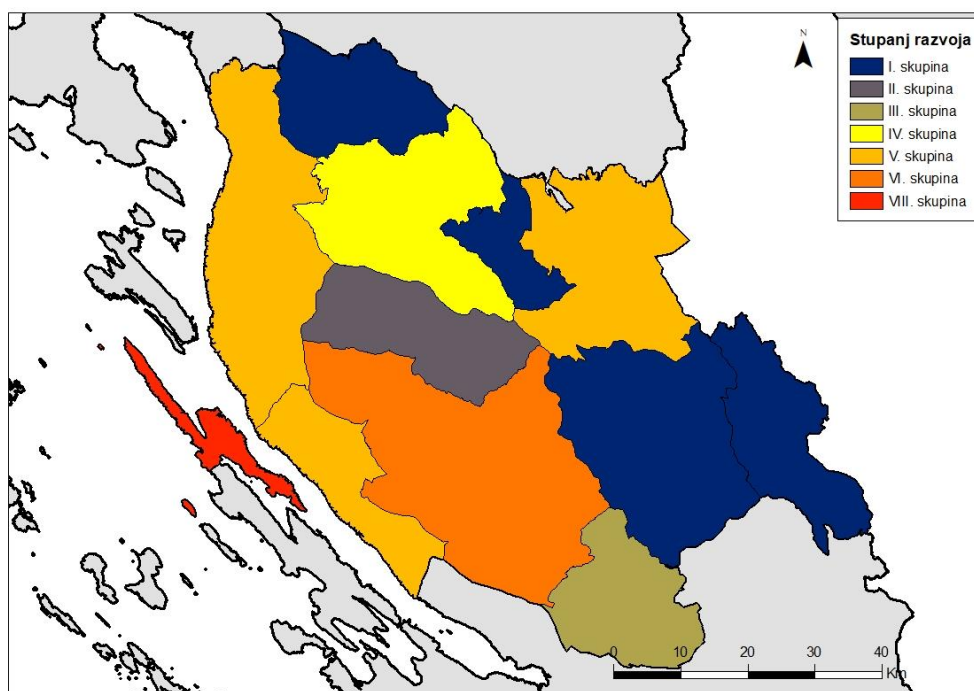
Prema podacima DZS-a Ličko-senjska je u razdoblju od posljednjeg popisa stanovništva 2011. do zadnjeg dana 2019. god. izgubila 12,9 % stanovništva. Različiti demografski i demogeografski podaci iz prošlosti važni su kako bi se moglo pretpostaviti kako će izgledati demografska slika nekog prostora, u konkretnom slučaju Ličko-senjske županije, u budućnosti. Jasno, nemoguće je posve točno odrediti buduće kretanje broja stanovnika, ali u ovom slučaju izgledno je da neće doći do znatnije promjene trendova koji su trenutačno aktivni. Postoji mogućnost kako će se smanjiti udio negativnih migracijskih kretanja, koja naravno neće nestati, ali broj ljudi koji su spremni napustiti županiju (često odlaskom u druge zemlje EU) radi posla vjerojatno će postajati sve malobrojniji i to zato jer će njihova baza *presušiti*.

Kako bi se dugogodišnji negativni trendovi ublažili, ako ih već nije moguće spriječiti, potrebno je donijeti određene mjere koje će pridonijeti demografskoj revitalizaciji. Jasno, donošenje odluka o izravnim potporama (npr. za novorođenčad i sl.) zahtijevalo bi značajnu količinu financijskih sredstava iz javnog proračuna (države, županije, jedinice lokalne samouprave). S obzirom na stupanj razvijenosti kako države, tako i same županije, izvjesno je da je bez značajnog gospodarskog rasta i sasvim drugačije proračunske raspodjele sredstava (smanjivanje različitih često nepotrebnih troškova) teško izdvojiti takva sredstva. Govoreći o konkretnim mjerama, one se najčešće svode na različite novčane subvencije od strane općine/grada za svako dijete. Ipak, njihova visina sigurno nije ključan razlog zbog kojih bi se određeni bračni par odlučio na novo dijete⁴.

Kada se govori o mjerama središnje države, one su od 2017. godine orijentirane na stambeno zbrinjavanje mladih ljudi i to na način da država osobama starim do 45 godina

⁴ U Gospiću potpora za svu novorođenčad iznosi 3 000 kn, u Otočcu za prvo dijete 1000, drugo dijete 2000, treće i svako sljedeće 3000 kn. Potpore su najveće u Novalji – 4000 za prvo dijete, 6000 za drugo dijete, 8000 za treće i svako sljedeće.

sufinancira trošak stambenog kredita u zavisnosti o broju djece i lokaciji stambene jedinice. Tako su sve jedinice lokalne samouprave u Hrvatskoj podijeljene u osam kategorija po stupnju razvijenosti⁵. Što je jedinica lokalne samouprave razvijenija (veći stupanj razvijenosti), to je iznos subvencija kojega njezini stanovnici mogu dobiti manji (kako bi se više poticali trenutno nerazvijeniji krajevi).

Sl. 8. Stupanj razvijenosti jedinica lokalne samouprave Ličko-senjske županije

Izvor: Registar prostornih jedinica, 2019; *Odluka o razvrstavanju jedinca lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti*, 2020

Na Sl. 8. vidljivo je kako je većina jedinica lokalne samouprave ispod državnog prosjeka, osim Novalje u kojoj je razvijena turistička djelatnost budući da se radi o primorskoj općini, te Gospića kao upravnog središta. Mjere subvencioniranja stambenog kredita u Ličko-senjskoj županiji koristilo je 2017. god. 14 obitelji (0,6 % od ukupnog broja odobrenih kredita), 2018. god. 23 obitelji (0,8 % od ukupnog broja) te 2019. god. 61 obitelj (0,65 % od ukupnog broja)⁶. Iako je u demografski opustošenom području poput Ličko-senjske pozitivna svaka ovakva akcija, ipak se može zaključiti da mjere nisu dovoljno iskorištene, odnosno da nema većeg

⁵ Pri razvrstavanju jedinica lokalne samouprave po stupnju razvijenosti korišteni su sljedeći kriteriji: stopa nezaposlenosti, dohodak po stanovniku, opće kretanje stanovništva, stopa obrazovanosti i indeks starenja

⁶ Prema podacima Agencije za promet nekretninama

povratka i/ili ostanka mladih u županiji. S obzirom na ovakve demotivirajuće podatke, u bliskoj budućnosti nerealno je očekivati neke pomake na bolje stanje.

7. ZAKLJUČAK

Ličko-senjska županija zbog dugogodišnjih negativnih demografskih trendova doživljava pad broja stanovnika i depopulaciju. Kombinacija različitih faktora, kao što su negativan utjecaj Domovinskog rata i nerazvijenost gospodarstva uzrok su činjenice da je prostor županije postao emigracijski. Također, trend negativne prirodne promjene i rast udjela starijih dobni skupina dovodi do nepovoljnih učinaka na potrošnju, produktivnost i ekonomski rast. Na to se nadovezuju problemi kao što su veći teret radno-aktivnom stanovništvu za međugeneracijske transfere (različite potpore i porezi) kroz povećane izdatke mirovinskog i zdravstvenog sustava te povećanja cijene skrbi za starije osobe. Današnje zapadno društvo okreće se tercijarnim i kvartarnim djelatnostima koje na ovom prostoru još nisu dostigle potrebni stupanj razvitka. S manjim stupnjem razvitka dolazi i manji broj radnih mjesta, kao i manji dohodci (plaće) stanovništva, što onda uglavnom dovodi do vala emigracijskih kretanja. Oni koji se ne odlučuju na emigraciju, u prosjeku žive nižim standardom u odnosu na ostatak Hrvatske, a pogotovo Europske unije. Ta činjenica svakako doprinosi i smanjenju stopa nataliteta, jer imati dijete (ili djecu) postaje zahtjevan financijski izdatak. Zbog toga je potrebno raditi na različitim mjerama koje bi potaknule mlade obitelji na veći broj djece, jer važno je shvatiti kako je upravo stanovništvo ključni element geografskog prostora od kojega sve počinje. Sve upućuje na to da je nužna još veća društvena intervencija kako bi se zaustavile, srednjoročno i osobito dugoročno, istaknute nepovoljne demografske tendencije. Ipak, postojeće mjere zasad ne pokazuju zadovoljavajuće rezultate po kojima bi se moglo reći da je demografska revitalizacija uspješna. Ipak, ako se imaju na umu očuvana priroda i prirodno blago koje se u suvremenim gospodarstvima počinje sve više vrednovati, postoji mogućnost da uz izniman trud i suradnju na svim razinama vlasti Ličko-senjska županija ipak dočeka svjetliju demografsku i ekonomsku budućnost.

8. LITERATURA

Akrap, A., 1998: *Saldo migracija Republike Hrvatske i županija 1971.-1981. i 1981.-1991. za ukupno stanovništvo i stanovništvo u zemlji*, u: Lajić, I. (ur.), *Migracije u Hrvatskoj*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.

Akrap, A., 1999: Vitalna statistika i različitost depopulacijskih procesa u Hrvatskoj i županijama, *Društvena istraživanja* 8 (5-6): 793-815.

Akrap, A., Gelo, J., 2009: *Depopulacija Ličko-senjske županije tijekom 20. stoljeća s posebnim osvrtom na ekonomsko-socijalnu strukturu 1971.-2001.*, u: Željko Holjevac (ur.) *Identitet Like: Korijeni i razvitak, Knjiga II.*

Lukić, A., 2012: *Mozaik – izvan grada – tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Zagreb

Nejašmić, I., 1991: *Depopulacija u Hrvatskoj – korijeni, stanje, izgledi*, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Nejašmić, I., 2008: *Stanovništvo Hrvatske – demogeografske studije i analize*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb

Turk, I., Šimunić, N., Jovanić, M., 2015: *Promjene u sastavu stanovništva prema narodnosti u Karlovačkoj i Ličko-senjskoj županiji od 1991. do 2011.*, Migracijske i etničke teme Vol. 31 No. 2, Zagreb

Veliki atlas Hrvatske, Mozaik knjiga, 2012.

Wertheimer-Baletić, A., 1985: *Specifičnosti razvoja stanovništva SR Hrvatske*, Radovi zavoda za ekonomska istraživanja JAZU, Zagreb

9. IZVORI

- Agencija za promet nekretninama: Usporedba subvencioniranja stambenih kredita za zahtjeve zaprimljene u 2017., 2018. i 2019. godini, <http://apn.hr/dokumenti> (15.09.2020.)
- depopulacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14627>. (26.08.2020.)
- DGU, 2020, Registar prostornih jedinica, <https://dgu.gov.hr/registar-prostornih-jedinica-172/172> (27.08.2020.)
- DHMZ, 2020, https://meteo.hr/klima.php?section=klima_hrvatska¶m=k1_7 (01.09.2020.)
- DZS, 2020: *Gradovi u statistici*, www.dzs.hr (20.09.2019.)
- DZS, 2020: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, www.dzs.hr (29.08.2020.)
- DZS, 2020: *Stanovništvo – pregled po županijama*, www.dzs.hr (20.09.2019.)
- HAOP, 2020, <http://www.biportal.hr/gis/> (01.09.2020.)
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti*, Statistička izvješća 1468/2012., DZS, Zagreb, 2013.
- Vlada Republike Hrvatske: Odluka o razvrstavanju jedinca lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti, <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalnirazvoj/indeks-razvijenosti/112> (16.9.2020.)